

Morilski epicenter

Pogovor s predsednikom vladne komisije za prikrita grobišča, zgodovinarjem Jožetom Dežmanom, po dveh dneh sondiranja tezenskega poveljnega morišča

VANESSA ČOKL

Maribor bo s tezenskim protitankovskim jarkom, polnim po drugi svetovni vojni pobitih, črni rekorder, ne samo največje slovensko, ampak evropsko morišče? Hujše celo od strašnega srebreniškega?

"V Sloveniji imamo več kot očitno nekaj Srebrenic. Ni pretiravanje, če rečem, da jih lahko naberejo deset. Po koncentraciji totalitarnih, komunističnih zločinov bo Slovenija nedvomno fenomen. Ta zločin je mednarodni javnosti prikrit in šele počasi v vsem obsegu vstopa tudi pred slovensko javnost. V odzivih na Tezno se vidi, da so slovenska polja smrti mednarodni fenomen.

Povsem jasno pa je tudi, da Maribor zato ni mesto zločinec. Mesto ni krivo, da so norci pobijali ljudi. Če pa se želi kultivirati, če hoče biti kulturna prestolnica Evrope, mora kritično obračunati s totalitarnimi zločini. To pomeni, da jih z uvrstitvijo v javni spomin, v mestno identiteto, sprejme in kritično zavrne, s tem pa prispeva tudi k evropskemu soočanju s posledicami totalitarnih zločinov.

Tezenski jarek se kaže kot izjemno kompleksno morišče. Pobiti so bili slečeni ali pomanjkljivo oblečeni in zvezani z žico, po nekaj sto metrih je skupina ranjencev in invalidov, sondiranje ob avtocesti pokaže skupino civilnih oseb... Očitno so bili obravnavani, potem pa zvezani in ubiti. In spet drugi, ki so šli takoj v smrt. Morilci so bili temeljiti, identiteto žrtev so krepko zabrisali. Število žrtev pa je enormno.

Kontekst je širši, Hrvati mu pravijo križev pot, slovenski pojem bomo še morali iznajti. Praznjenje taborišča v Bresternici pa kaže, da Maribor ni mesto morišče samo na pomlad 1945, ampak še v zimo 1946. Po sondiranju bi morala biti logično nadaljevanje memorialna parka Tezno in Pohorje, da pričata o zločinah komunizma, titoizma. In dopolnitev memorialnega kompleksa na pokopališču Dobrava z regionalno kostnico."

Po tem, kar vemo in kar se vidi, kdo so bili režiserji, kdo je tu moril?

"Hrvati so pretežno identificirali klavske enote. Drugače kot v Sloveniji jim je nekaj ljudi iz morilskih vrst vsaj kaj povedalo. Mariborčani so v teh dneh povedali vrsto stvari in zaslužijo hvaležnost. Kakor vsi tisti, ki so tezenske, pohorske in druge skrivnosti že do zdaj iz udbovskega tabuja reševali v javni spomin."

Likvidatorji, kdo so bili?

"Enote na tem območju, verjetno tudi s participacijo slovenskega moštva, ko-

Jože Dežman: "Po koncentraciji totalitarnih, komunističnih zločinov bo Slovenija nedvomno mednarodni fenomen." (Tit Košir)

Ljudje so vse vedeli.

In vse je bilo sram in strah

likor ga je bilo. Pretežno so bile tu enote z juga Jugoslavije. Potem pa je verjetno prišlo do separacije po republikah, vsak je pobijal svoje."

Mariboru se pred šestimi desetletji ni zgodila samo geografija? Bližina hrvaške in avstrijske meje. Vojaške in civilne kolone so zavezniki vračali v Jugoslavijo.

"Zgodila se je zgodovina. Pa seveda tudi geografija.

Dolga leta ukvarjanja s travmatskim robom mi povedo, da je velik zamočan zločin veliko breme. Za družino, skupnost, za narod. Ljudje so vse vedeli. In vse je bilo sram in strah. Ampak ni nam

treba še naprej vzdrževati travmatiziranosti. Zlasti ne za korist starih udbovcev, ki bi še zmeraj radi uživali v svoji slavi."

Ko se gre na teren, ko se zemlja končno odprla, prične popuščati tudi strah?

"Seveda. Ljudje pričnejo ugotavljati, da država ne ščiti več storilcev, ampak žrtve. Ta temeljna etična, moralna in tudi politična sprememba loči demokracijo od titoizma."

Pravosodnega premika pa slej ko prej ni?

"Vsi strokovni falzifikati, vse strokovne pristranskosti... Vse stroke morajo opraviti spoved in spremembo. Da ne ščitijo več storilcev, ampak žrtve. Da se namesto perversnega rasističnega sistema v imenu komunističnega režima zagovarja obramba poraženih, ponižanih in razžaljenih. Spodoben solidarni socializem namesto perversnega komunističnega rasizma."

Slovenski števec poveljnih brezpravnih smrti bo šel čez 100 tisoč? Severovzhod države pa bo rekorder?

"Panonski, štajerski bosi (s Celjem in Zidanim Mostom) je bil nedvomno morilski epicenter Evrope.

Ko bo topografija morišč dopolnjena s topografijo mučilnic, zaporov, različnih taborišč in ostalega norenja, bomo prišli do sklepa: hvala bogu, da tega ni več."

Vsepovsod kosti

Kolikor je bilo mogoče, približno kilometer tezenskega protitankovskega jarka, ki ga deloma prekriva avtocesta, je bil presondiran v dveh dneh. Bolj ko so šli proti sredini jarka, večja množica kosti se je pokazala pod zemljo, povzema zgodovinar dr. **Mitja Ferenc**, član vladne komisije za prikrita grobišča in vodja evidentiranja lokacij poveljnih pobojev.

Prvi dan se je domnevalo, da je tu po koncu vojne v zunajsodnih pobojih umrlo okrog 15 tisoč ljudi, čisto mogoče je prava številka še višja, a bi jo pokazal šele prekop. Sondiranje ni štetje mrtvih, ampak markiranje morišč. Je bil pa zdaj prvič pri nas sondiran protitankovski jarek. In nobena sonda ni bila prazna. Okoliški prebivalci pa so povedali še za bližnje bombne kraterje.

Ferenc s sodelavci danes, če bo vreme dopuščalo, zaključil še konec lanskega leta pričeto sondiranje na Arehu. Za Pohorje se tudi že dolgo ve, da je veliko grobišče. (va)

Postaviti grobnice Hrvatov

Tako imenovani Častni pliberški vod zahteva vključitev hrvaške vlade v preučevanje grobišč

MLADEN MALI

ZAGREB (OD NAŠEGA SODELAVCA)

Državljansko združenje Častni pliberški vod je včeraj od hrvaške vlade zahtevalo, naj se takoj vključi v preiskave množičnih grobišč na Teznu v Mariboru, kjer so pokopani številni Hrvati, ubiti po koncu druge svetovne vojne. Združenje so ustanovili preživeli izseljeni pripadniki oboroženih sil tako imenovane NDH

po koncu vojne. Na polju pri Pliberku so odkupili del zemljišča in na njem postavili spomenik padli hrvaški vojski. Od leta 1946 vsako leto na tem kraju sredi maja pripravijo spominsko slovesnost, po letu 1990 pa je pokroviteljstvo nad tem dogodkom prevzel hrvaški sabor.

V včeraj objavljenem sporočilu za javnost združenje od hrvaške vlade zahteva, naj s Slovenijo podpiše dogovor o preiskovanju in zaznamovanju množičnih hrvaških grobnic v Sloveniji in se z njo dogovori o naknadnem pokopu posmrtnih ostankov, ki ležijo v teh grobnicah. Predstavniki Častnega pliberškega voda poudarjajo, da je mogoče že po prvem dnevu sondiranja lokacije na Teznu sklepati, da so bile upravičene

domneve, da je tam skrita največja poveljna grobnica Hrvatov.

V letos objavljeni knjigi Prikrita grobišča Hrvatov v Republiki Sloveniji avtorjev dr. **Mitja Ferenc** in **Želimirja Kužatka** piše, da so v 129 od 512 prikritih grobišč, ki so jih odkrili v Sloveniji, našli posmrtno ostanke hrvaških vojakov in civilistov. Državi doslej nista dosegli dogovora, kje bodo žrtve dokončno pokopali oziroma ali bosta Slovenija in Hrvaška podpisali sporazum, kakršnega imata obe z Italijo in Nemčijo, da poskrbita za žrtve, pripadnike svojih narodov. **Božo Vukušić** iz združenja Častni pliberški vod trdi, da je Hrvaška zainteresirana tudi za tak sporazum s Slovenijo.